

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การวิจัยภาคสนาม ในการวิจัยทางนิเทศศาสตร์ ซึ่ง เป็นวิธีการที่ยังไม่แพร่หลายมากนัก ทั้งนี้เพราะการวิจัยเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของ ชาวชนบทที่เป็นมนุษย์ วิธีการภาคสนามจะให้แง่มุมใหม่ ๆ ในการวิจัยทางนิเทศศาสตร์ งานวิจัยภาคสนามในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปอยู่ในสถานการณ์ที่ศึกษาสัมผัสกับ เหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านที่ทำการวิจัยเพื่อให้เกิดความเข้าใจสภาพที่เป็นจริงและ สังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ลึกซึ้ง ได้รู้เห็นและร่วมในเหตุการณ์นั้น ๆ ศึกษาสิ่งแวดล้อม ต่าง ๆ ด้วยตนเอง เผชิญและสัมผัสเหตุการณ์นั้นเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่บิดเบือน ได้ศึกษาในสภาพธรรมชาติ (Natural Setting) ลดข้อบกพร่องที่เกิดจากเครื่องมือไปได้ ข้อมูลจากการวิจัยได้จากการสังเกต จดบันทึก และติดตามสัมภาษณ์บุคคลถึงตัวผู้มีส่วนร่วม ในเหตุการณ์จริง ๆ การพูดคุยหรือซักถามถูกบันทึกและรวบรวมไว้ตามสภาพความเป็นจริง ตามที่พบเห็น โดยยึดหลักว่าไม่มีอะไรที่ไม่สำคัญ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นตัวบอกอะไรสัก อย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้การวิจัยไม่มองข้ามปัจจัยใดที่อาจเป็นกุญแจสำคัญของปัญหาที่เป็นได้ การเก็บข้อมูลเพื่อนำรายละเอียดมาวิเคราะห์ ช่วยเสริมหรืออธิบายให้รอบคอบถูกต้อง ยิ่งขึ้นข้อมูลประเภทนี้จึงครอบคลุมสถานการณ์ทั้งหมด (สามารถ: 2527: 6)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของบทบาทสื่อมวลชนที่ มีอยู่จริง ๆ ในหมู่บ้านวังเคียน ตำบลปากกาง อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ว่ามีบทบาท อย่างไรต่อชาวบ้าน และมุ่งอธิบายถึงการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนว่า เมื่อชาวบ้านได้รับข่าว สารจากสื่อมวลชนแล้ว เป็นไปตามหน้าที่ของสื่อมวลชนหรือไม่ อีกทั้งมุ่งอธิบายพฤติกรรม การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของชาวบ้านด้วยว่า มีการใช้และพึงพอใจอย่างไรหรือไม่ ดังที่ โรเซนทอล และ จาคอบสัน (1968) กล่าวไว้ว่า " ในการวิจัยถึงบทบาทของครู

พบว่าครูตั้งความหวังไว้สูง เป็นผู้ยึดชีวิตนักเรียนเมื่อครูปฏิบัติตามความเชื่อ นั้น นักเรียนจะเรียนได้ผลหรือไม่ เป็นด้วยเหตุจากความคาดหวังของครูนั่นเองถ่ายทอดออกมาเป็นการปฏิบัติไม่เพียงแต่หาคำตอบว่าเมื่อครูทำเช่นนั้น ผลจะเป็นอย่างไรเท่านั้น "

การวิจัยภาคสนามเป็นการวิจัยที่มุ่งหาคำตอบ มิใช่เป็นการทดสอบคำตอบที่ลองตั้งไว้ล่วงหน้า เพราะการตั้งคำตอบหรือคาดเดาคำตอบไว้ล่วงหน้านั้นบอกได้เพียงนิสจน์ คำตอบว่าถูกหรือผิดเท่านั้น การวิจัยภาคสนามจะหาคำตอบจากภาพรวมซึ่งเกิดขึ้นจากการรวบรวมข้อมูล และสรุปข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปมาน (Induction) ศึกษาจากหลักฐานต่างๆ ข้อสรุปย่อยต่างๆ ทำให้เกิดภาพรวม (Holistic) แล้วจึงวิเคราะห์หาคำตอบ

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาความหมายของผู้ที่อยู่และเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นั้นๆว่า ผู้คนเหล่านั้นคิดอย่างไร เพราะการตีความหมายของแต่ละคนอาจไม่เหมือนกัน การตีความจะเป็นตัวบ่งบอกการกระทำของเขา การวิจัยภาคสนามครั้งนี้จึงสนใจทัศนะของผู้มีส่วนร่วม (Participant perspective) การนำเอาทัศนะต่างๆ การตีความหมายต่าง ๆ มารวมไว้ ทำให้วิเคราะห์ได้ว่าเพราะเหตุใดจึงเกิดเหตุการณ์เช่นนั้น ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามทัศนะของแต่ละคนทำให้เข้าใจปรากฏการณ์นั้นๆได้รอบด้าน ทำให้ทราบว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นจากเหตุหลายประการ การวิจัยภาคสนามจึงเป็นการมองปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมของมัน ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ได้มาจากการมองเห็นความสัมพันธ์ในสิ่งแวดล้อมหรือระบบตามธรรมชาติของมันลักษณะเด่น ก็คือเป็นการมองจากหลายมิติ (Multi-dimension) เป็นการมองให้เห็นองค์รวม

ในการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนที่มีกับชาวชนบทนั้นเกี่ยวข้องกับข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวชนบทหลายประการ ซึ่งบางประการไม่อาจนำมาจัดในรูปเชิงปริมาณได้ เช่นความรู้สึกนึกคิด ประวัติศาสตร์ ค่านิยม ประสบการณ์ อุดมการณ์ต่างๆ ตลอดจนโลกทัศน์เป็นการมองมิติทั้งของสื่อมวลชนและชาวชนบท ผู้รับสารจึงต้องพิจารณาจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ "เป็นข้อความบรรยายสภาพ ลักษณะเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ ดังนั้นการวิจัยจึงมุ่งบรรยายเหตุการณ์หรือสิ่งต่างๆ โดยอาศัยความ

คิดวิเคราะห์หาเหตุผลหรือความแตกต่างเพื่อประเมินผลหรือสรุปผล" (วันทนี: 2525: 7)

หลักเกณฑ์ในการวิจัย

ใช้หลักเกณฑ์การวิจัยภาคสนาม

1. หลักเกณฑ์ด้านการสัมผัส กล่าวคือข้อมูลจะได้จากการไปสัมผัสกับสถานการณ์และประชากรโดยตรง เป็นการแสวงหาความรู้ตามข้อเท็จจริงที่ได้สัมผัสจะไม่กำหนดหรือตั้งปัญหาตายตัวไว้ล่วงหน้า เป็นการแสวงหาความรู้ตามข้อเท็จจริงที่ได้สัมผัสโดยกำหนดกรอบการวิจัยไว้อย่างกว้างๆและเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตทั้งมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

2. หลักเกณฑ์ด้านการแลกเปลี่ยน กล่าวคือ ผู้วิจัยกับประชากรจะมีฐานะเท่าเทียมกัน มีเสรีในการถาม ตอบ นุคคยตามธรรมชาติ ไม่ทำให้ผู้ตอบมีความรู้สึกที่กำลังถูกวิจัย ไม่เป็นการถามให้ตอบเพียงอย่างเดียว เป็นการนุคคยแบบธรรมชาติ เป็นการนุคคยแบบธรรมดาในชีวิตประจำวัน ทำให้ได้รายละเอียดที่ลึกซึ้ง การสัมผัสอย่างผิวเผินแล้วจากไป อาจไม่ได้คำตอบอย่างจริงจังจากประชากร จึงใช้หลักความเท่าเทียมกัน ความไว้วางใจกันและกัน มีความเป็นกันเองในการเก็บข้อมูล

3. หลักเกณฑ์การเก็บและการวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้ไม่วิเคราะห์ข้อมูลภายหลังการเก็บข้อมูลเสร็จแล้วเหมือนข้อมูลอื่นๆ การวิเคราะห์จะทำไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลแต่ละขั้นแยกจากกัน การเก็บข้อมูลในแต่ละวันจะทำการวิเคราะห์ภายในวันนั้นเพื่อป้องกันการหลงลืมไขว้เขว การเก็บข้อมูลจากประชากรอื่นต่อไป เพื่อเป็นการตรวจสอบความแน่นอนและความมั่นใจ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและวิธีการเก็บข้อมูล

ในการเก็บข้อมูลใช้เครื่องมือดังนี้

1. แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ

เป็นแบบสอบถาม ที่ถามเกี่ยวกับ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนว่ามีปริมาณมากน้อยเพียงใด ความเชื่อถือในข่าวสารที่ได้รับจากสื่อมวลชนมีมากน้อยเพียงใด การใช้ประโยชน์จากข่าวสารและความพึงพอใจ ความสนใจ ความชอบเกี่ยวกับข่าวสารจากสื่อมวลชนว่ามีมากน้อยเพียงใด เป็นแบบสอบถามเพื่อสำรวจปริมาณการได้รับและการใช้ว่าข่าวสารจากสื่อมวลชนต่างๆไปไม่เจาะลึกเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อหาข้อมูลต่างๆไปเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลโดยเครื่องมืออื่นๆต่อไป แยกเป็นเพศ, อายุ, ระดับการศึกษาในบางคำถาม

แบบสอบถามมี 2 ตอน

ตอนที่ 1 สอบถามจากบุคคลในครอบครัวที่เห็นว่าเป็นผู้รับข่าวสารจากสื่อมวลชน จำนวน 125 ชุด สํารวจจาก 125 ครอบครัว

ตอนที่ 2 แยกถามต่อเฉพาะกลุ่มประชากรตาม เพศ, วัย, ระดับการศึกษา จำนวน 100 คน

การใช้แบบสอบถามจะใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการควบคู่ไปด้วยเพื่ออธิบายให้ผู้ตอบแบบสอบถามทราบคำถามอย่างเข้าใจถูกต้อง และสร้างความสัมพันธ์คุ้นเคยส่วนตัว

ข้อมูลเชิงปริมาณ คิดเป็นร้อยละ ข้อมูลที่ได้ให้นำมาตรวจสอบกับข้อมูลจากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ ใช้ตรวจสอบกันและกัน

2. การสังเกตการณ์

เป็นการสังเกตการณ์ โดยสังเกตการณ์จากประเด็นที่วิจัยคือ

2.1 สื่อมวลชนกระทำอะไร อย่างไร ให้เนื้อหาข่าวสารใดแก่ชาวบ้าน

2.2 ชาวบ้านมีการรับข่าวสารอย่างไร มีพฤติกรรมในการรับข่าวสารอย่างไร มีการใช้ประโยชน์ การแสวงหา ความคาดหวัง และความพึงพอใจกับข่าวสารที่

ได้รับ จากสื่อมวลชน การสังเกตการณ์ ใช้การสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน และไม่มีส่วนร่วม ข้อมูลจากการสังเกตการณ์จะบันทึกไว้ในแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม เพื่อนำไปแยกประเภทวิเคราะห์ ข้อมูลจากการสังเกตการณ์ที่ได้ จะนำไปตรวจสอบกันและกัน กับข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถาม และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

3. การศึกษาเอกสาร

เป็นการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับข้อมูลของหมู่บ้าน เช่น ศึกษาประวัติ, จำนวนประชากร อาชีพ, สถานทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน โดยศึกษาจากเอกสารของทางราชการที่หมู่บ้าน

4. การสัมภาษณ์

เป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ใช้ความสัมพันธ์เข้าร่วมสนทนากับชาวบ้านที่ตรวจสอบจากข้อมูลจากการสำรวจโดยแบบสอบถาม และข้อมูลจากการสังเกตการณ์ว่าผู้ที่ถูกสัมภาษณ์ เป็นผู้ที่ตอบคำถามจากแบบสอบถามมาแล้วว่ามาจากกลุ่มผู้ที่ตอบคำถามแบบนั้นๆ เป็นการเจาะถึงตัวผู้ตอบที่จะให้ข้อมูลที่ เป็นรายละเอียดลึกซึ้งต่อไปได้ การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ใช้การบันทึกหลังจากการสัมภาษณ์แล้ว และเก็บข้อมูลโดยการบันทึกเสียง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในกลุ่มผู้ตอบคำถามเดียวกัน จะนำมาทำการตรวจสอบโดยนำคำตอบมาเทียบกันว่า เป็นคำตอบไปในทางเดียวกันหรือไม่ สอดคล้องรับกันหรือไม่ เพื่อประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยแบบสอบถาม และข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์

5. การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม

เป็นการสัมภาษณ์ หลังจากเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถาม การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลแล้ว จะเชิญผู้ที่ถูกสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลมาประชุมกันหลายๆ คนโดยเฉพาะผู้ที่คำสัมภาษณ์ถูกนำมาตรวจสอบแบบสามเหลี่ยมแล้ว เพื่อทำการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มอีกครั้งหนึ่ง เพื่อตรวจสอบข้อมูลทั้งหมดที่ได้และเป็นการยืนยันข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง

วิธีการวิจัย

ในการวิจัย ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วม วิธีการใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Participant observation) จนได้ข้อมูลรู้ความหมายได้สาระที่เชื่อถือได้ การสังเกตทำให้ได้ข้อมูลดังนี้

1. การสังเกตและการมีส่วนร่วมทำให้เข้าใจพฤติกรรมของชาวชนบทได้ละเอียดเพราะได้สังเกตสม่ำเสมอ มีความสนิทคุ้นเคยได้ความเต็มใจที่ให้ข้อมูลที่แท้จริง
2. การเข้าไปมีส่วนร่วมทำให้สามารถเห็นวิถีชีวิตที่ดำเนินไปอย่างแท้จริงในสังคมนั้น ๆ ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ทุกด้าน ทุกมิติ ทำให้ได้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจริง
3. การเข้าไปมีส่วนร่วม การสังเกต การสัมภาษณ์ พูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติ ในระยะเวลาอันนาน ทำให้สามารถเข้าใจภาษา ประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ เข้าใจสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของสังคมชนบทที่ทำการวิจัย ทำให้ได้ข้อมูลที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์เหล่านั้น
4. การสังเกตและเข้าไปมีส่วนร่วม การยอมรับซึ่งกันและกันทำให้ไม่กลายเป็นคนแปลกหน้า ขจัดความไม่ไว้วางใจออกไป เป็นการลดอุปสรรคในการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยที่ต้องการเข้าใจความหมายในลักษณะที่ต้องการรู้ว่าทำไมปรากฏการณ์เช่นนี้จึงเกิดขึ้นได้ เพื่ออธิบายว่าเพราะอะไรจึงเกิดขึ้นหรือลักษณะเป็นอย่างไร มิได้ต้องการรู้เพียงว่าเกิดอะไรเท่านั้น โดยให้ความสำคัญแก่สภาพตามธรรมชาติ (Naturalistic setting) ไม่เพียงต้องการรู้เพียงว่าอะไรเป็นเหตุผลเท่านั้น เป็นการศึกษาถึงกระบวนการแต่ละขั้นตอนของปรากฏการณ์ที่ต่อเนื่องกันเป็นปรากฏการณ์ ไม่เพียงแต่ตัดตอนเอาขึ้นหนึ่งขั้นใดมาศึกษา อีกทั้งยังสามารถได้ข้อมูลจากผู้ไม่รู้หนังสือเป็นการวิจัยในเรื่องที่มีลักษณะเป็นนามธรรมเข้าใจความหมายและอธิบายได้

วิธีการที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เลือกใช้วิธีและเครื่องมือหลายอย่าง ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ขณะทำการวิจัย วิธีการได้กำหนดไว้ดังนี้

1. การสังเกต (Observation) ใช้การสังเกตทุกแบบ เช่น การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation)

2. การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้การสัมภาษณ์ต่อไปนี้เป็นวิธีการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ (Informant interview) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In - depth interview) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าว (Key - informal interview) ในกรณีที่ผู้ให้ข่าวเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในการวิจัย

3. การใช้เอกสาร (Documentary) ในกรณีที่ต้องการข้อมูลที่เป็นเชิงประวัติศาสตร์ที่อาจเกี่ยวข้อง เช่น สถิติ ข้อมูลทางประชากรจากเอกสารของผู้ใหญ่บ้าน

4. การใช้ชุดเครื่องมือ (Obtrusive measures) เช่น แบบสำรวจ แบบบันทึกรายการ ใช้ในการสำรวจเชิงปริมาณเพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นเป็นร้อยละ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นวิธีการวิจัยสนาม (Field research) โดยการไปปฏิบัติงานในสนาม โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายและระยะเวลา ในการปฏิบัติงานในสนามนั้นมุ่งสังเกตและสัมภาษณ์กับสมาชิกในครอบครัว เพราะในชนบทนั้น การใช้สื่อมวลชนมักเป็นการใช้ร่วมกันในครอบครัว ดังนั้นจึงไม่จำกัดจำนวนประชากรที่จะเก็บข้อมูลขึ้นอยู่กับผู้ใดสามารถให้ข้อมูลได้ก็จะเก็บข้อมูลผู้นั้น ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมในช่วงระยะเวลาที่กำลังวิจัยจะอยู่ในขอบข่ายของการวิจัยหรือไม่

ขั้นตอนของการวิจัยมีดังนี้

1. การวางแผนและการเตรียมการวิจัย
2. การเลือกตัวอย่างหมู่บ้านที่จะทำการวิจัย
3. จัดเตรียมเครื่องมือ
4. การปฏิบัติงานภาคสนาม
5. การจัดระเบียบ
6. การวิเคราะห์ข้อมูล
7. การเขียนรายงานการวิจัย

การวางแผนและเตรียมการวิจัย

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สื่อมวลชนในชนบท จากทฤษฎีและงานวิจัยต่างๆ เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไป และประเด็นที่น่าสนใจที่มีงานวิจัยแล้ว เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย
2. ขออนุญาตให้วิทยาลัยครูตรดิดด์ แต่งตั้งเป็นอาจารย์นิเทศก์ในการนิเทศการฝึกงานของนักศึกษาปริญญาตรี วิชาเอกพัฒนาชุมชน ภาคสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เพื่อความสะดวกในการใช้การฝึกงานของนักศึกษา เป็นสะพานเข้าไปยังบ้านวังเคียน ตำบลปากทาง อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ซึ่งหมู่บ้านที่ทำการวิจัย
3. นัดหมายและประสานงานกับหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัยครูตรดิดด์ เพื่อวางแผนการวิจัยให้ปฏิบัติร่วมกับการนิเทศการฝึกงานของนักศึกษา ในหมู่บ้านที่ทำการวิจัย
4. ร่วมกับอาจารย์นิเทศก์การฝึกงานเดินทางเข้าไปยังหมู่บ้านที่ทำการวิจัย เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปเบื้องต้น และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และประชาชนในหมู่บ้านที่ทำการวิจัย

บทบาทของผู้วิจัย

1. ผู้วิจัยได้เริ่มเข้าไปสัมผัสและร่วมกับนักศึกษา ประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านที่ทำการวิจัย และเก็บข้อมูลด้วยวิธีการวิจัยภาคสนาม ตั้งแต่กลางเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2530 โดยมีฐานะเป็นอาจารย์นิเทศของวิทยาลัยครูตรดิดด์
  2. ผู้วิจัยได้รับมอบหมายให้ทำงานร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน นักศึกษา ในหมู่บ้านที่ทำการวิจัย ในการพัฒนาหมู่บ้านและนิเทศการฝึกงานของนักศึกษาประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ในการวิจัยครั้งนี้ทำในบ้านวังเคียน หมู่ที่ 4 ตำบลปากทาง อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีความเหมาะสมในการวิจัยคือ
1. เป็นหมู่บ้านที่มีการพัฒนา เหมาะที่จะวิจัยเกี่ยวกับการใช้สื่อมวลชนในการพัฒนา
  2. เป็นหมู่บ้านที่มีสื่อมวลชนเข้าถึง

3. เป็นหมู่บ้านที่มีไฟฟ้าใช้เมื่อ พ.ศ.2527 จึงเริ่มมีการใช้สื่อโทรทัศน์ สามารถศึกษาเปรียบเทียบภารกิจของสื่อทั้งก่อนหน้าและหลังการมีไฟฟ้าใช้ได้ดี

บ้านวังเคียน เป็นหมู่บ้านที่มีหลังคาเรือนจำนวน 125 หลังคาเรือน มีประชากรจำนวน 544 คน เป็นชาย 282 คน หญิง 262 คน เฉลี่ยประชากรหลังคาเรือนละ 4 คน ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม มีอาชีพอื่น เช่น รับจ้าง ค้าขาย ข้าราชการในหมู่บ้านมี 8 คน เป็นครู 5 คน และผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยอีก 3 คน

การปฏิบัติงานภาคสนาม

การปฏิบัติงานภาคสนามใช้กระบวนการ 6 ขั้นตอน ตามวิธีการของ William B. Shaffier (1971)

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับหมู่บ้านที่จะทำการวิจัย เช่น ภูมิประเทศ อากาศ อาชีพประเพณีวัฒนธรรม ฯลฯ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2530
  2. ศึกษาเรียนรู้สภาพสังคม เจือปนไขต่างๆในหมู่บ้านที่ทำการวิจัย เจือปนไขปรากฏการณ์ต่างๆ โดยการสังเกต ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2530
  3. เก็บข้อมูลด้วยการพูดคุยซักถาม เข้าร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านที่วิจัย
  4. สร้างความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นตัวชี้ให้เห็นโครงสร้างของสังคม
  5. เข้าไปมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคมซึ่งเป็นตัวชี้ให้เห็นโครงสร้างของความสัมพันธ์
  6. สรุปสภาพของสังคมรวมทุกอย่างเข้าด้วยกัน ภาพรวมของสังคมทั้งหมด
- การปฏิบัติงานภาคสนามกำหนดการเก็บข้อมูลขั้นที่ 3 ถึงขั้นที่ 6 ในหมู่บ้านที่ทำการวิจัยระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2530 ถึงกุมภาพันธ์ พ.ศ.2531 เป็นเวลาประมาณ 3 เดือน

การจัดระเบียบข้อมูล

เมื่อเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว จะนำข้อมูลที่บันทึกประจำวันและได้วิเคราะห์ขั้นต้นในแฟ้มข้อมูล มาจัดระเบียบ แยกประเด็นข้อมูลต่างๆ และสรุปเป็นเอกสารแต่ละชุดเป็นเรื่องให้เป็นระเบียบ เพื่อความสะดวกในการโยงเข้าหากันเพื่อวิเคราะห์ในขั้นต่อไป

การเก็บข้อมูลภาคสนาม

การวิจัยได้เริ่มเป็นขั้นๆ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2530 ผู้วิจัยได้เข้าไปยังหมู่บ้านวังเคียนตำบลปากกาง อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ได้ปฏิบัติตามภาคสนามตามขั้นตอนของ William B. Shaffies (1971) ดังนี้

1. ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับหมู่บ้านวังเคียน ในขั้นแรกได้ศึกษาจากข้อมูลเอกสารที่ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัยครูอุตรดิตถ์ ได้รวบรวมไว้ จากการที่ภาควิชานี้ได้เคยจัดส่งนักศึกษาระดับปริญญาตรี วิชาเอกพัฒนาชุมชน เข้าไปฝึกงานในหมู่บ้านวังเคียนมาก่อน และได้สรุปข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทางภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ประชากร ตลอดจนอาชีพ และประเพณีวัฒนธรรม จากข้อมูลเอกสารดังกล่าวทำให้ทราบถึงหมู่บ้านว่า เป็นหมู่บ้านชาวชนบท ซึ่งมีความจำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยบางอย่างจากสังคมภายนอก เช่น การแพทย์ และการค้า เป็นหมู่บ้านที่มีวัฒนธรรมประเพณีเช่นเดียวกับหมู่บ้านภาคเหนือทั่วไป ใช้ภาษาท้องถิ่น และเป็นหมู่บ้านในโครงการพัฒนาของทางราชการ เมื่อรวบรวมข้อมูลจากเอกสารพอให้ทราบโดยสังเขปแล้ว ได้เดินทางไปยังหมู่บ้านเพื่อพบกับนายพรลภ ลาดคำ อายุ 47 ปี ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านโดยแนะนำตัวว่าเป็นอาจารย์นี้เทศก์ จากวิทยาลัยครูอุตรดิตถ์ เข้ามาเพื่อเินเทศดูแลประสานงานกับหมู่บ้านในโครงการฝึกงานของนักศึกษา จากการพบสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านและได้ศึกษาข้อมูลเอกสารทางการของผู้ใหญ่บ้าน ทำให้ทราบข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปของหมู่บ้านมากขึ้น การแสดงบทบาทเป็นผู้ประสานงานโครงการฝึกงานนี้ ทำให้เข้ากับผู้ใหญ่บ้านได้ดี ได้รับความร่วมมือ ทั้งนี้ไม่เปิดเผยตัวว่าเป็นผู้วิจัย โครงการดังกล่าวเป็นโครงการที่ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านรู้จักเป็นอย่างดีอยู่

แล้ว จึงสามารถพูดคุยได้อย่างเป็นกันเอง เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน ไม่เกิดความแปลกหน้า หรือความไม่ไว้วางใจ เมื่อสร้างความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผู้ใหญ่บ้านก็พาชมบริเวณหมู่บ้านโดยรอบ ซึ่งใช้การสังเกตสภาพทั่วไป เช่น การปลูกบ้าน การทำสวนครัว การประกอบอาชีพในไร่ และในนาการค้าขายเล็กๆน้อยๆของร้านค้าในหมู่บ้าน ประเพณี การแต่งกาย การกินอยู่ ตลอดจนลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน ที่เป็นหมู่บ้านขยายชุมชนตามลำแม่น้ำยม หลังจากนั้นได้จัดบันทึกข้อมูลที่สังเกตพบและได้จากการพูดคุยลงในบันทึกสนาม (Field note) ประจำวัน

2. เมื่อทราบสภาพโดยทั่วไปและมีความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่บ้านแล้ว ได้เริ่มเก็บข้อมูลจากการศึกษาเรียนรู้สภาพสังคม โดยใช้การสังเกตโดยไม่มีส่วนร่วม เช่นสังเกตการเปิดรับข่าวสารโดยทั่วไป สังเกตการใช้สื่อมวลชนของชาวบ้าน ซึ่งพบว่ามีทั้งวิทยุ และโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์มีน้อยและไม่เป็นปัจจุบัน ส่วนมากเป็นเอกสารแจกจากทางราชการ ได้ทำการพบปะกับกรรมการหมู่บ้าน เข้าร่วมฟังการประชุมของกรรมการหมู่บ้านซึ่งประชุมร่วมกับนักศึกษาในโครงการฝึกงาน สังเกตการใช้สื่อในการประชุม การทำบุญในวันพระ และสังเกตพฤติกรรมกรรมการชมโทรทัศน์ในตอนเย็น และตอนค่ำ สังเกตพฤติกรรมการรับฟังวิทยุของชาวบ้าน โดยเลือกสังเกตชาวบ้าน ขณะประกอบอาชีพก่อน พบว่าชาวบ้านจะฟังวิทยุขณะที่กำลังทำงานอยู่ จากนั้นสังเกตการฟังวิทยุของคนสูงอายุ ซึ่งอยู่เฝ้าบ้าน และกลุ่มเด็ก กลุ่มหนุ่มสาวตามลำดัก ในช่วงการสังเกตโดยไม่มีส่วนร่วมนี้ ได้สังเกตพบสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมพร้อมกันไปด้วย ซึ่งเมื่อเสร็จการสังเกตในแต่ละครั้งแล้ว ก็จัดบันทึกลงในบันทึกสนาม โดยแยกหมวดหมู่ออกเป็นพฤติกรรมกรับข่าวสารจากสื่อมวลชน สภาพสังคม เศรษฐกิจ รวมทั้งข้อปลีกย่อยเพื่อนำมาโยงเข้าหากันในการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละอันว่า สิ่งที่สังเกตพบนั้นจะเป็นเงื่อนไขของปรากฏการณ์ที่สังเกตพบหรือไม่จากนั้นสรุปข้อมูลไว้เป็นข้อๆท้ายบันทึกประจำวัน จากการที่ผู้ใหญ่บ้านแนะนำให้ชาวบ้านรู้จักว่าเป็นอาจารย์จากวิทยาลัยครูอุตรดิตถ์ ซึ่งเคยมีเข้ามาในหมู่บ้านหลายครั้ง หลายคณะแล้วนั้น ทำให้ชาวบ้านรู้จักไม่เห็นเป็นคนที่แปลกหน้า และสามารถสร้างความคุ้นเคยได้อย่างรวดเร็ว อีกประการหนึ่งผู้วิจัยสามารถพูดภาษาท้องถิ่นได้ และใช้ภาษาท้องถิ่นในการสนทนา ทำให้

เกิดความเข้าใจและได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านทำให้การปรากฏตัวในที่ต่างๆในหมู่บ้านของผู้วิจัย เป็นเรื่องปกติของชาวบ้านในระยะเวลาไม่นาน

3. ชั้นสังเกตโดยมีส่วนร่วมและเริ่มเก็บข้อมูลด้วยการพูดคุย และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เนื่องจากประชากรในหมู่บ้านมีมาก จึงใช้วิธีการให้นักศึกษา วิชาเอกพัฒนาชุมชนเป็นผู้ช่วยในการวิจัย โดยที่นักศึกษาเหล่านี้ขณะฝึกงานในหมู่บ้านต้องกินอยู่หลับนอนกับครอบครัวของชาวบ้านอยู่แล้ว จึงเหมาะสำหรับช่วยในการเก็บข้อมูลโดยแนะแนวทางการสังเกต และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยมีแบบสอบถามนำไปแก่นักศึกษา โดยให้ชี้แจงแก่ผู้ตอบว่าเป็นงานส่งอาจารย์ จึงไม่สร้างความระแวงหรือทำให้การเป็นกันเองเสียไป มุ่งเน้นให้นักศึกษาผู้ช่วยวิจัยนำข้อมูลมาให้ และนำมาประกอบกับข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บเองจากการสังเกตและสัมภาษณ์ ในแต่ละวันจะนำข้อมูลมารวมกัน แล้วจัดลงบันทึกตามหมวดหมู่ จากนั้นจึงวิเคราะห์เพื่อสืบหาว่าผู้ใดเป็นผู้ที่จะให้ข่าวสารข้อมูลที่ต้องไปสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth interview) และต้องติดตามไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าว (Key informant interview) ในกรณีที่พบว่าผู้หนึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยต้องติดตามเพื่อสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ในการเก็บข้อมูลขั้นนี้ทุกวันผู้วิจัยจะเข้าไปร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน ร่วมทำบุญในงานวัดวันพระ ร่วมเก็บคัดเลือกส้มในสวนส้ม และไปชมการนวดข้าว ร่วมวงสนทนาในการรับประทานอาหาร ร่วมวิพากษ์วิจารณ์นักร้องหรือโฆษกสถานีวิทยุ ร่วมชมโทรทัศน์รายการมวยในวันเสาร์อาทิตย์ และร่วมชมโทรทัศน์ตามบ้านต่างๆในตอนหัวค่ำ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการนี้ ทำให้ได้ข้อมูลมากสร้างความสัมพันธ์ที่สนิทสนมกับชาวบ้านเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการปฏิบัติตนในฐานะเท่าเทียมกันกับชาวบ้านเช่น การพูดภาษาท้องถิ่น การสามารถรับประทานอาหารท้องถิ่นได้ ช่วยให้เกิดความเป็นกันเองและให้ข้อมูลโดยไม่ปิดบัง

4. จากการเก็บข้อมูล 3 ชั้นแรก ทำให้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเฉพาะการชี้ไปยังบุคคลสำคัญที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลโดยตรง การเก็บข้อมูลในขั้นนี้จึงมุ่งเข้าถึงตัวผู้ต้องสัมภาษณ์เป็นพิเศษโดยเข้าไปสร้างความสัมพันธ์เป็นรายบุคคล พบปะสนทนาบ่อยครั้งขึ้นเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยเป็นพิเศษ

5. เมื่อมีความสัมพันธ์คุ้นเคยเป็นพิเศษแล้วในขั้นนี้ จะเข้าไปร่วมกิจกรรมกับบุคคลที่ต้องการสัมภาษณ์พิเศษเหล่านั้น เช่น ร่วมพัฒนาวัด ไปช่วยทำงานในสวน ในบางครั้งร่วมสนทนาใต้ถุนบ้าน ร่วมทาสีรั้วบ้าน หรือปลูกผักเป็นต้น ในขณะที่มีส่วนร่วมกิจกรรมก็จะสอดแทรกการพูดคุยไปด้วย ในบางโอกาสก็จะร่วมรับฟังวิทยุชมโทรทัศน์ด้วยกัน พร้อมกับสนทนาในเรื่องที่ต้องการได้ข้อมูลมาวิจัย เมื่อผ่านไประยะหนึ่งจึงจะใช้วิธีสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการโดยใช้เทปบันทึกเสียง โดยให้เหตุผลว่าเพื่อนำไปใช้ในการสอนเนื่องจากผู้วิจัยเป็นครู เป็นที่รู้จักอยู่แล้วการสัมภาษณ์โดยการบันทึกเสียงจึงทำได้โดยผู้ตอบไม่ขัดข้องและไม่ปกปิดและให้ความร่วมมืออย่างดี การสัมภาษณ์เป็นทางการนี้มุ่งประเด็นถามตอบถึงการใช้และความพึงพอใจในการรับข่าวสารจากสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อมวลชนที่เข้าถึงมากเป็นวิทยุ และสื่อมวลชนที่เข้าถึงเมื่อไม่นานมานี้คือโทรทัศน์ เมื่อได้ข้อมูลในแต่ละครั้งจะนำมาบันทึกลงบันทึกสนาม แยกหมวดหมู่ และวิเคราะห์โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล ถอดเทปบันทึกไว้ ตอนใดที่เห็นว่าสำคัญก็จะแยกมาบันทึกไว้ต่างหากอีกหมวดหมู่หนึ่งในการเก็บข้อมูลขั้นนี้บางครั้งจะต้องตามหาแหล่งผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่แน่นอน โดยการสัมภาษณ์บุคคลหลายๆคนในปัญหาเดียวกัน เมื่อคำตอบเข้าประเด็นเดียวกันก็จัดเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ส่วนข้อมูลที่เลือนลอยไม่รับกับคำตอบหรือสถานที่สังเกตได้ก็จะตัดทิ้งไป บางครั้งต้องใช้วิธีนำคำตอบของคนหนึ่ง โยงไปเป็นคำถามของคนต่อไป (snow ball) เมื่อโยงคำตอบเหล่านี้ขยายออกไปยังบุคคลหลายๆคนแล้วนำมาวิเคราะห์ ก็จะได้ข้อมูลที่รับกันพอเชื่อถือได้

6. หลังจากเก็บข้อมูลครบ 3 เดือนแล้ว ได้นำข้อมูลที่วิเคราะห์ไว้ในแต่ละครั้งมานิยามแยกเป็นหมวดหมู่อีกครั้งหนึ่ง โดยแยกเป็นสองประเด็นคือ ประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนที่มีอยู่จริงในหมู่บ้านนี้ และประเด็นการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสาร โดยนำทฤษฎี บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน และทฤษฎีการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสารเป็นแนวทางในการสรุปข้อมูลทั้งหมด กลั่นกรองข้อมูลบางอย่างที่ซ้ำซ้อนและมีน้ำหนักความเชื่อถือน้อยออกไป นำเอาผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่เชื่อถือได้มาสรุปอีกครั้ง แล้วหาแนวคำตอบว่าสอดคล้องกับทฤษฎีทั้งสองหรือไม่ ดูว่าบทบาทของสื่อมวลชนที่มีอยู่ในหมู่บ้าน

บ้านนี้ตรงหรือไม่กับทฤษฎี และแต่ละคำตอบนั้นเป็นอย่างไร เพื่อสรุปเป็นผลของการวิจัย

7. การออกจากสนาม เมื่อครบกำหนด 3 เดือนของการวิจัย ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ตรงกับกำลงานสิ้นสุดของการฝึกงานของนักศึกษาพัฒนาชุมชน เมื่อนักศึกษาเดินทางกลับวิทยาลัย ผู้วิจัยก็ออกจากสนามมาพร้อมกันด้วย เป็นการออกสนามที่เป็นเรื่องเข้าใจได้ โดยไม่เสียความสัมพันธ์อันดีต่อกันที่มีมาตลอดการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นที่ 1 นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจโดยแบบสอบถาม 125 ครอบครั้ว เลือกผู้ตอบในครอบครั้วจากผู้ที่เป็นผู้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนมากที่สุดข้อมูลสำรวจได้ คิดเป็นร้อยละ นำมาบันทึกลงแบบบันทึกสนาม แยกประเภทข้อมูล จัดทำตาราง จัดระเบียบไว้เป็นชุด ๆ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ปริมาณตัวเลขร้อยละ เป็นเครื่องชี้้นำการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์และนำมาตรวจสอบข้อมูลจากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์อีกครั้งหนึ่ง

ขั้นที่ 2 ใช้ข้อมูลจากขั้นที่ 1 เป็นแนวทางในการสังเกตการณ์ ทั้งสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม บันทึกข้อมูลที่ได้ไว้ในบันทึกสนาม แยกประเภทข้อมูล ตรวจสอบกับข้อมูลเชิงปริมาณจากขั้นที่ 1 เป็นแนวทางเจาะหาผู้ที่ต้องสัมภาษณ์

ขั้นที่ 3 ใช้ข้อมูลจากขั้นที่ 2 เป็นแนวทางเจาะหาผู้ให้สัมภาษณ์แบบผู้ให้ข่าว (Key information) สัมภาษณ์ทุกคน และบันทึกไว้ในบันทึกสนาม ถอดเทปบันทึกเสียง บันทึกลงในบันทึกสนาม แยกประเภทข้อมูล แล้วนำมาตรวจสอบแบบสามเหลี่ยมแล้วนำมาตรวจสอบกับข้อมูลจากขั้นที่ 1 และ 2

ขั้นที่ 4 นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์สรุปร่วมกัน นำเอาทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาโยงเข้ากับข้อมูลที่สรุปไว้ เพื่อหาความสอดคล้องกัน นำเอาทฤษฎีมาอธิบายปรากฏการณ์ที่ได้จากการเก็บข้อมูล

ขั้นที่ 5 จัดประชุมกลุ่มผู้ให้ข่าวสาร (Key information) ผู้เคยตอบสัมภาษณ์รายบุคคลมาแล้ว สัมภาษณ์ซ้ำอีกครั้งหนึ่งเพื่อยืนยันข้อมูล

ประเมินผลการปฏิบัติงานภาคสนาม

ประเมินการเก็บข้อมูล และปัญหาการเก็บข้อมูลภาคสนามดังนี้

1. การเข้าสู่แหล่งวิจัย โดยที่ผู้วิจัยเป็นคนนอกที่จะต้องเข้าไปยังแหล่งวิจัย จึงจะต้องพบกับคนแปลกหน้า ความสงสัย และการประเมินจากบุคคลที่อยู่ในแหล่งวิจัยนั้นผู้วิจัยจำเป็นต้องหาแนวทางที่จะเข้าสู่แหล่งวิจัยให้ถูกต้อง จึงจะสามารถเข้าไปเก็บข้อมูลได้ โดยเฉพาะการสังเกตและการสัมภาษณ์ ซึ่งต้องอาศัยความสัมพันธ์และความเท่าเทียมกัน

ระหว่างผู้วิจัยกับบุคคลากรที่จะให้ข้อมูล การเข้าสู่แหล่งวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสมัครเข้าเป็นอาจารย์พิเศษนักศึกษาคณะพัฒนาชุมชนซึ่งเข้าไปฝึกงานในหมู่บ้านที่ต้องการวิจัย ดังนั้นชาวบ้านจึงเข้าใจล่วงหน้าก่อนแล้วว่า ผู้วิจัยมีบทบาทหน้าที่อย่างไรในการเข้าสู่หมู่บ้าน

2. การรู้และสามารถสื่อความหมายกับชาวบ้านด้วยภาษาท้องถิ่น เป็นสิ่งจำเป็นในกรณีนี้ชาวบ้านพูดภาษาถิ่นและไม่ค่อยยอมพูดภาษากลาง ถ้าไม่สามารถสื่อความหมายได้จะเกิดปัญหาในการตีความข้อมูลที่ได้รับ ผู้วิจัยสามารถพูดภาษาท้องถิ่นได้จึงช่วยให้การสื่อความหมายเชื่อถือได้ว่าเป็นไปตามความหมายนั้น

3. การสร้างความสัมพันธ์ จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพเพราะวิธีการที่ใช้ เช่น การสังเกต และการสัมภาษณ์ ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จะทำได้ผลต่อเมื่อมีความสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้านแล้ว การเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตพฤติกรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติ จะสังเกตได้เห็นพฤติกรรมที่เป็นธรรมชาติได้ต่อเมื่อผู้วิจัยได้รับการยอมรับว่าเข้าร่วมในกลุ่มแล้ว การสัมภาษณ์จะไม่ได้รับข้อมูลที่แท้จริงและจะไม่ได้รับความร่วมมือถ้าไม่มีความสัมพันธ์ที่ดีพอ ความสัมพันธ์ที่ดีจะทำให้เกิดความไว้วางใจความเป็นกันเอง ความเท่าเทียมกัน ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่นับเป็น

4. ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพสังคม วัฒนธรรมของชาวบ้านในแหล่งที่จะทำการวิจัยไว้ล่วงหน้า เมื่อศึกษาจนเข้าใจจึงทำการสังเกตได้โดยไม่ต้องยุ่งยากต่อการพยายามเข้าใจพฤติกรรมในกิจกรรมต่างๆที่พบและการเตรียมการก่อนการวิจัยมาเป็นอย่างดีสามารถเข้าใจถึงสภาพสังคม วัฒนธรรมได้จึงทำให้การสังเกตและสัมภาษณ์มีข้อบกพร่องน้อยลง

5. การพูดคุยสนทนากับชาวบ้าน ผู้วิจัยใช้ความพยายามในการรักษาประเด็นที่ต้องการข้อมูลไว้ได้ จากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านจะมีรูปแบบการสนทนาที่ไม่ยึดกับประเด็นใดประเด็นหนึ่ง พฤติกรรมในการสนทนาจะเป็นการสนทนาเรื่อยไปยังเรื่องราวต่าง ๆ ตามที่นึกได้และตามความเพลิดเพลินจะพาไป วิธีการก็คือต้องผสมสนทนาไปด้วยยอมสนทนาตามไปนอกประเด็น เพื่อรักษาความเป็นธรรมชาติในการสนทนาของชาวบ้านไว้แล้วค่อยยกประเด็นที่ต้องการได้ข้อมูลกลับมาเป็นหัวข้อสนทนาใหม่ การแสดงเจตนาจะสนทนาเพื่อหาข้อมูลในประเด็นที่ต้องการเพียงอย่างเดียวจะทำให้ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของชาวบ้าน และจะทำให้การสนทนายุติลงได้

6. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมของผู้วิจัย มักเกิดปัญหาที่ผู้วิจัยกลมกลืนไปกับกิจกรรมนั้นจนลืมสังเกต หรือมองข้ามสิ่งที่ต้องการสังเกตไปได้ ผู้วิจัยต้องมีการควบคุมการร่วมกิจกรรมนั้นให้เป็นไปตามธรรมชาติ

7. การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยเลือกใช้ในบางโอกาส การเฝ้าสังเกตโดยไม่ร่วมกิจกรรม จะทำให้เกิดความสงสัย เกิดการระแวงตัว และพฤติกรรมที่เห็นจะเป็นพฤติกรรมที่ไม่เป็นธรรมชาติ ทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่เป็นจริง

8. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ หรือการสนทนานั้น เป็นไปโดยธรรมชาติ ไม่ให้เกิดการระแวงตัว หรือบิดเบือนพฤติกรรมการสนทนา ผู้วิจัยต้องสามารถสนทนาได้ในเรื่องที่เป็นสิ่งสนใจของกลุ่มสนทนา แสดงเป็นผู้อยากรู้อยากเห็นต้องการความรู้จากกลุ่มสนทนา และสลับด้วยการเสริมแรงจูงใจด้วยการสนับสนุนคำพูดของกลุ่มสนทนาในเชิงยอมรับ เห็นด้วย เพื่อเปิดช่องทางให้การสนทนามีต่อไปจนสามารถโยงเข้าหาประเด็นที่ต้องการข้อมูลได้ การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการจะทำให้ผู้ให้ข้อมูลไม่รู้ตัวว่ากำลังถูกสัมภาษณ์ มีความเป็นธรรมชาติ และถ้าผู้วิจัยไม่เปิดเผยตนเองว่ากำลังทำการวิจัยอยู่ ทำให้ได้ข้อมูลมากยิ่งขึ้น

9. การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ เช่น การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth interview) หรือการสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าว (Key informant interview) ใช้เมื่อมีความสัมพันธ์กับผู้ให้สัมภาษณ์เป็นอย่างดีแล้ว เป็นขั้นสุดท้ายผ่านการอยู่ในสนามมาเป็นเวลานานพอจนเกิดความไว้วางใจและเป็นกันเองสูงพอที่จะให้ข้อมูลตรงไปตรงมาได้ การ

สัมภาษณ์ด้วยการตั้งคำถามให้ตอบ หรือมีแบบคำถามนำ มีการจดบันทึกต่อหน้าและการบันทึกเสียง เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ระวังตัว และจะปรุงแต่งคำตอบก่อนที่จะตอบออกมา ทำให้คำตอบที่ได้ไม่มีน้ำหนักการเชื่อถือเพียงพอเพราะไม่เป็นธรรมชาติการใช้การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ ทำได้กับผู้มีความสำคัญที่ให้ข้อมูลที่ตรงกันกับความต้องการและสามารถสร้างความสัมพันธ์ต่อเนื่องจนเกิดความไว้วางใจ ยินดีให้ความร่วมมือ

10. การวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละวัน เมื่อเก็บข้อมูลได้แล้วทำการวิเคราะห์ในเบื้องต้นทันที เพื่อป้องกันไม่ให้ลืมประเด็นสำคัญที่เก็บข้อมูลมาได้ การใช้บันทึกสนาม (Field note) นั้นจัดแบ่งการบันทึกเป็นหมวดหมู่ไว้ตามประเด็นที่ต้องการ ในการสังเกตและสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่จะไม่สามารถบันทึกได้ในทันที จึงต้องบันทึกภายหลังเสร็จสิ้นการสังเกตหรือสัมภาษณ์แล้ว ในวันหนึ่งจะได้บันทึกการสังเกตหรือมีสัมภาษณ์หลายชิ้น เมื่อนำมาบันทึกลงบันทึกสนามแล้ว จึงต้องวิเคราะห์เบื้องต้นทีละชิ้น ว่าอยู่ในประเด็นใด มีข้อพิเศษที่น่าสนใจอย่างไร และมีข้อใดที่ต้องสืบเนื่องในการเก็บข้อมูลครั้งต่อไป ผู้วิจัยไม่มองข้ามข้อมูลชิ้นใด จนกว่าจะรวบรวมข้อมูลได้มากพอและทำการสรุปประเด็นหลักๆแล้ว ข้อมูลบางชิ้นที่ยังไม่เห็นความสำคัญในวันแรกๆอาจเป็นกุญแจไขประเด็นปัญหาได้ในวันหลัง ๆ ภายหลังการแยกหมวดหมู่แล้ว จึงนำมาวิเคราะห์โดยเชื่อมโยงกันให้เห็นภาพรวม ต่อข้อมูลบางชิ้นที่เกิดความไม่แน่ใจในการวิเคราะห์ที่จะต้องมีการสังเกตหรือสัมภาษณ์ซ้ำจนกว่าจะเชื่อถือได้

11. การเก็บข้อมูลภาคสนามมีกรอบแนวทาง (Proposition) เพื่อให้การสังเกตและสัมภาษณ์อยู่ในประเด็นที่ต้องการวิจัย กรอบแนวทางนี้ช่วยให้สามารถวิเคราะห์กลั่นกรองข้อมูลได้เป็นไปในแนวทางที่ต้องการ เพราะข้อมูลจากการสังเกตและสัมภาษณ์ที่ได้มาแต่ละครั้งจะมีจำนวนมาก ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องในการวิจัย ผู้วิจัยจะได้ไม่หลงทาง หรือแยกประเด็นการวิจัยไขว้เขว และกรอบแนวทาง (Proposition) นี้มีทฤษฎีรองรับ เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลสามารถโยงเข้าสู่การอธิบายได้ด้วยทฤษฎีการวิจัยครั้งนี้ ไม่มีการตั้งสมมุติฐาน จึงไม่ต้องพิสูจน์สมมุติฐานแต่ใช้กรอบแนวทาง (Proposition) เป็นแนวทางในการรองรับด้วยทฤษฎี ผลการวิจัยจึงเป็นการหาคำตอบว่าสอดคล้องกับทฤษฎีหรือไม่และอย่างไร

12. การอยู่ในสนามนานเกินไป ในการปฏิบัติการเก็บข้อมูลในสนามในระยะแรก ผู้วิจัยจะสังเกตพบปรากฏการณ์ต่าง ๆ เป็นอันมาก และการสัมภาษณ์ก็จะให้ข้อมูลเป็นจำนวนมาก ในระยะต่อมาเมื่อมีการร่วมในกิจกรรมมากขึ้น อยู่ในสนามนานเข้าผู้วิจัยจะเริ่มมองข้ามสิ่งที่ต้องการสังเกตละเอียดคำถามที่ควรจะใช้ในการสัมภาษณ์ทั้งนี้ เพราะผู้วิจัยจะค่อยๆถูกกลืนเข้าไปอยู่ในสภาพธรรมชาติเดียวกับประชากรในแหล่งวิจัย ทำให้ไม่อาจใช้การเป็นบุคคลภายนอก ที่จะสังเกตพบสิ่งที่ควรจะสังเกตพบได้ เมื่อมีความกลมกลืนไปกับกลุ่มประชากรแล้ว ข้อมูลที่ได้จะไม่อาจให้คำตอบได้เพราะเป็นการมองปรากฏการณ์ด้วยสายตาเดียวกันกับท้องถิ่นไปแล้ว ทำให้เกิดการมองข้ามความสำคัญ และไขว้เขวในประเด็นปัญหาที่ต้องการวิจัย เมื่อเริ่มรู้สึกผู้วิจัยจะตระหนักว่าควรออกจากสนามได้แล้ว

สื่อมวลชนที่ทำการวิจัย

สื่อมวลชนที่ทำการวิจัยในครั้งนี้ คือสื่อมวลชนที่มีการใช้อยู่ในหมู่บ้านวังเคียนคือวิทยุและโทรทัศน์ ไม่วิจัยถึงภาพยนตร์เพราะไม่มีภาพยนตร์ในหมู่บ้าน และไม่วิจัยถึงหนังสือพิมพ์ เพราะหนังสือพิมพ์ในหมู่บ้านเป็นหนังสือพิมพ์เก่าที่ได้รับการบริจาค หนังสือพิมพ์ไม่มีขายในหมู่บ้าน ชาวบ้านซื้อหนังสือพิมพ์อยู่บ้างเมื่อไปอำเภอหรือจังหวัด กว่าจะนำมายังหมู่บ้าน และเอาไว้ที่อ่านหนังสือพิมพ์ก็ไม่ทันเหตุการณ์ไปมากแล้ว เมื่อมีหนังสือพิมพ์น้อยมาก ชาวบ้านจึงไม่นิยมอ่านหนังสือพิมพ์ การวิจัยจึงไม่ครอบคลุมไปถึง

การวิจัยภาคสนามครั้งนี้ เป็นการวิจัยโดยผู้วิจัยได้ปฏิบัติงานในภาคสนามด้วยระเบียบวิธีวิจัย เครื่องมือต่าง ๆ โดยมุ่งเก็บข้อมูลจากสื่อมวลชนในหมู่บ้านคือวิทยุ และโทรทัศน์ว่า มีบทบาทในแต่ละสื่อต่อชาวบ้านอย่างไร และชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์ และมีความพึงพอใจอย่างไร จากสื่อมวลชนนั้น และนำมาเปรียบเทียบซึ่งกันและกัน ดังการวิจัยในบทต่อไป